

Irodalmi Szemle.

A Beszterczei Szószedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból. Az eredeti kéziratból kiadta, értelmező jegyzetekkel kísérte és teljes szömutatókat készített hozzá *Finály Henrik*. Budapest, 1892. (A M. Tudományos Akadémia kiadása).

Egy nagybecsű régi magyar nyelvemlék fekszik előttünk, a melyet Besztercze-Naszódmegye levéltárosa, Berger dr. talált meg 1891-ben a megyei levéltár rendezése alkalmával. A kézirat Finály Henrik kolozsvári egyetemi professzor kezéhez került, a ki most gondos áttanulmányozás után közreboesátotta. Mint bevezetésében írja, a kézirat mindenestre csonka, de minden valószínűség szerint kevés a híja, s legfőlebb egy-egy lapja veszett el elül és hátul. Az egész most 10 negyedrétű papiroslevélből áll, a melyeknek magassága 21·5, szélessége 14·25 centiméter. Papirosa meglehetősen vastag, bordás; a füzet szabad szélein körül volt vágva. Vízjegye egymás mellett álló két egyenlő szárú háromszög, a melyek mindkettejébe a szöveget felező vonalak találkozáruk pontjáig vannak behúzva.

A szójegyzék 15 lapra terjed: az utolsó öt lapon tiszta latin szöveg áll, a mely minket nem érdekel. Az írás u. n. álló apró írás (minuscula recta.) A latin szavak betűi nagyocskák, gyakorlott szépiró kezére vallanak; a szócsoportok czímei többnyire igen nagy kezdőbetűvel indulnak meg, a melyek, úgy látszik, miniommal voltak festve. A latin szavak fölött állanak a magyarok, sokkal kisebb, de azonos jellemű betűkkel írva, még p. dig miniommal, míg a latin szavak fekete tintával vannak írva. A lapok vonalozva vannak, s az írást két oldalt szélvonalak határolják. Minden lapon 17 sor latin és ugyanannyi magyar írás van. A latin írás folytonos sorokból áll, s az egyes szavak között elválasztó hézagok vannak. A magyar írás úgy van beosztva, hogy minden latin szó fölött ott áll a megfelelő magyar, azért a magyar írás sorai ott, a hol a magyar szó rövidebb a latinnál, nagy hézagokat, s ott a hol hosszabb, nagy tömötséget mutatnak, úgy hogy az író kénytelen volt a szavakat vonáskákkal választani el egymástól. Az írás a 15 első lapon olyan egyenletes, hogy csaknem vetekszik a nyomtatással.

A kornak megfelelő rövidítések a latin szavakban gyakoriak és elég következetesen vannak alkalmazva, úgy hogy alig van szó, a mely-

nek olvasása a rövidítés miatt kétséges; a magyar szavakban a rövidítés nagyon ritka, s ilyenkor a helyesírás ingatag volta miatt elég nehézséget okoz; hozzájárul, hogy a miniom sok helyütt annyira lekopott, hogy megismerhető nyoma sem maradt az írásnak.

Két helyt a kéziratban folyó írást (cursiva) is találunk. Ha ezek nem volnának, mondja Finály, hajlandó volna a kéziratot XIV. századbelinek tartani; de a folyó írás alakja nem engedi korábbra tenni keletkezését a XV. század végénél. Ebben azonban alkalmasint téved. A XV. század folyóírásának a jellege egészen más. A Besztercezi Szójegyzékben előforduló folyóírás már a XIV. század végétől kezdve egészen közönséges az oklevelekben; sőt épen ez a cursiv-jelleg, a minő nálunk az Anjouk utolsó és Zsigmond első évtizedeiben dívott, erős argumentum a mellett, hogy nyelvemlékünk a XV. századnak nem a végétől, hanem az elejétől való s a század huszas vagy harminczas éveinél fiatalabb nem lehet. De van ezen kívül még egy erős bizonyíték, a mely az utóbbi kormeghatározást támogatja, t. i. a szójegyzék nyelve. Ez határozottan arra vall, hogy nyelvemlékünk régiebb az Ehrenfeld-codexnél, a mely a XV. század második negyedében íródott. E szerint a Besztercezi Szójegyzék korra nézve harmadik nyelvemlékünk, s nálánál csak a Halotti Beszéd és a Königsbergi Töredék régiebb.

A kézirat körülbelül 1300 magyar szót foglal magában, s ezek között nem egy olyan van, a mely eddig vagy teljesen ismeretlen volt, vagy csak mint hapax legomenon fordult elő. Kár azonban, hogy mind a latin, mind a magyar szavak többnyire nagyon hibásan vannak írva, akárhány egész a megismerhetetlenségig el van torzítva, mert az író sem az egyik, sem a másik nyelvet nem tudta jól.

Mindazonáltal meglehetősen számmal vannak benne biztos vagy legalább elég biztos olvasású szavak, a melyek igen becses adalékokul járulnak a régi magyar nyelv szókincsének ismeretéhez és egyúttal műveltségtörténeti tekintetben is fölötte érdekesek.

Finály nagy gondnal és ismert lelkiismeretes pontosságával írta át a kéziratot, s a nehéz vagy bizonytalan olvasású szavak közül megfejtett annyit, a mennyit megfejtethetett. Egyik-másik olvasásához vagy magyarázatához fér ugyan szó, de általában csak elismerés illeti meg a kiadást, a melyet még becsesebbé tesz az, hogy az egész nyelvemlék fakszimiléje is hozzá van csatolva. (Q.)

A Bercsényi család. *Thaly* Kálmán 1885—1892-ig három nagy kötetet adott ki a Bercsényi-család történetéről. (*A székesi gróf Bercsényi-család 1470—1835.* Eredeti kézirati kútfökből írta *Thaly* Kálmán. Kiadja a M. T. Akadémia tört. bizottsága. Sr., 354, 547 és 823 lap. Ára 12 frt 70 kr.) A hátralevő két kötetet most dolgozik. Oly művet ír tehát, mely terjedelmét tekintve, páratlanul áll a magyar család-történetekben; s Bercsényi Miklósról oly kimerítő életrajzot, hogy azt nagyságban Csaplár Benedek Révayja sem múlja felül.

Nem volna azonban igazsága annak a magyar bírálónak, ki avval a mértékkel bánnék el Thaly könyvével, mint hatvanegy esztendővel ezelőtt Macaulay dr. Naresnek Burleighről írt művével. Kétségkívül itt is lehetne tréfálózni a munka külsőségeivel. Hogy az anyag elég volna egy egész kölesönkönyvtár számára. Hogy ha Nares könyve 2000 lap, az még több lesz, mert már idáig is túl jutott az 1700-ik oldalon; s hogy ez is nyom valami 4 $\frac{1}{2}$ fontot. A párhuzam azonban rögtön megszűnnék ott, a hol Macaulay Hilpa és Sálum éveit is alig tartja elegendőknek, hogy végigolvassák az ilyen nagy munkát; nyilván azért, mert Narest unalmasabbnak tartja Guicciardininál; ellenben a magyar írónak az a kiváló nagy előnye, hogy mindenütt szinte a szemtanu közvetlenségével, jó magyarsággal, tűzzel és lélekkel ír. A külföldi, a ki nem tudja beleélni magát abba a minden ízében magyar szellemben, mely ennek a könyvnek valamennyi lapját, sorát, szavát betölti, az adatoknak ebben a megdöbbenő tömegében valóban könnyen elveszíthetné tájékozóképességét s így kedvét is a tovább olvasásra; mi magyarok azonban csaknem avval az érdeklődéssel olvassuk egyik ívét a másik után, mintha csak a tegnapi érdekesítő politikai események legrészletesebb leírását pillantanók meg valamely lapban.

Ez a teljes közvetlenség Thaly hatásának a titka. Ügyszólván kis újjában vannak az események s egy modern reporter alig számolhatna be kielégítőbben valamely tényről, mint a hogy azt ő teszi. Nem volna csoda, ha ily körülmények közt valóban elborítaná őt az adatok tömege. 1865-ben, mikor Bottyán életét három kötetben megírta, vádolta is ilyesmiről a Budapesti Szemle. Ennek azonban 28 esztendeje már s ennyi idő nagyon is elegendő volt arra, hogy Thaly írói egyénisége kiképződjék. Ő, ki oly rengeteg anyagot gyűjtött össze, arra valóban nem alkalmas, hogy kevés idejű emberek számára írjon. Első sorban kutatónak tekinti magát, kinek az a halhatatlan érdeme, hogy teljes összefüggésében derített föl egy nagy és változatos kort, melynek részleteit az udvari hajlamú történetírás bolygatni idáig még nem merte. S mentül jobban beleélté magát Rákóczi korába, ha kimerítőn is, teljes rendszerességgel dolgozza föl most már az adatok ezreit. Egy folytatásban olvasva, munkája fárasztó lehet ugyan, mert a szemet, figyelmet igénybe veszi; az azonban, a ki hosszabb időt szán olvasására és az egyes fejezetek olvasása után megpihenhet és végig gondolhat az olvasottakon, ritka élvezetet és tanulságot meríthet belőle. S ezt annyival inkább, mert *Thaly* nemesak alapos tudós, hanem igen jó előadó is. Nem chablonszerű, nem úgynevezett nagyképű író; meglátszik rajta, hogy hajdanában verseket is írt s hogy a tudás mellett most is a költői természet, a képzelet ereje, tűz és szellem vezeti a tollát.

Kevés történetíró mondhatja el magáról, hogy annyi tévedést, annyi szándékos ferdítést és rágalmat küszöbölt ki a magyar történetből, mint *Thaly* Kálmán. Ez már akkor is föltétlen érdeme volna, ha

írói értékét valami módon csökkenteni lehetne. A harmadik kötet, mely 1703-tól 1706-ig terjed, mint másutt (Akad. Értesítő, IV. kötet, 10—17. lap) már ki volt fejtve, legalább is háromnegyed részben új adatok alapján, bőven ugyan, de áttekinthetően tárgyalja a korszak eseményeit, kiemeli azok valódi vezető eszméit, magát Beresényit pedig megszábadítja az adatokat csak egyoldalúan használó aulikus irányú, vagy osztrák szellemű történetírók ráfogásaitól s balitéleteitől. Bebizonyította például, hogy Beresényi egészen 1706-ig őszintén kívánta az uralkodó házzal való kibékülést; hogy a francziák csábító ígéreteitől igazi államférfiúi belátással óvta a fejedelmet; s hogy az a korlátlan befolyás, melyet a fejedelemmel szemben neki tulajdonítani szokás, a valóságban nem volt olyan igazán korlátlan; másrészt pedig megőrizte szeplőtelenül tiszta jellegét, s abban a magyaros észjárásban gyökerezett, mely miatt a közbejáró külhatalmak követői is a fölkelés orákulumának neveztek el.

Vasakarát, törhetetlen erély, bámulatos tetterő jellemezte. Hadvezetésben, kormányzásban erős, talán legerősebb oldala a szervezés. Tanácsra mindig készen állt s azonnal a dolog mélyére hatolt. Szikrázó szelleme s a lágyságtól a maró gúnyig minden változatra képes kedélye kétségtelenül sok ellenséget, de sok barátot is szerzett neki. Írásában, szónoklatában, de még a társaságban is el-elkapta őt lelkének heve s ebben a másokra is gyújtó hatásban rejlik sikereinek egyik titka. Van valami végtelenül megkapó abban a páratlan odaadásban, melylyel nagy tehetségeit minden habozás és minden korlát nélkül rendelkezésére bocsátja a magyarság szemefényének és reményének, II. Rákóczi Ferencz fejedelemnek. Heves, indulatos, szilaj mindenkivel szemben, s vajmi keveset törődött mások tetszésével; de határtalanul odaadó a fejedelem iránt. A lángész büszkeségével nézett le mindenkit, ki vele szembe szállt s nemcsak érezte, de éreztette is szelleme fölényét.

Nagyobb stratégia volt, mint taktikus; haditervei inkább sikerültek, ha végrehajtásukat másokra bízta. Az elmélet emberét gyaníttatja az a körülmény, hogy még hadjáratai alkalmával is ládászámra vitette maga után a könyveket. *Thaly*, a ki leveleiből őt kötetet adott ki s az irodalomtörténetnek is művelője, sok jogosultsággal állíthatja, hogy Beresényi a remek magyar levélírók közé tartozik s hogy Pázmány és Zrínyi óta senki sem forgatta tollát olyan művésziesen, mint Rákóczi hadainak fővezére. Úgy látszik, hogy, mint élete megírójánál, az ő stílusának szépségét is előmozdította az, hogy fiatalabb korában verselgetett. Általában véve az a jellemzés, melyet (a 193—201. lapon) Beresényiről nyújt, nemcsak igaz és találó volta, hanem formájának szépsége miatt is megérdemelné, hogy helyet foglaljon az ifjúság használatára szánt olvasókönyvekben.

Igaz, hogy a nagyarányú munkában, az adatok óriási tömegében Beresényi daliás alakja nincs mindig az események előterében; ez a

harmadik kötet azonban nemcsak őt mutatja be a maga mivoltában, hanem feltünteti a szabadságharcz négy első esztendejét is. Hogy a hátralevő évekről annál világosabb képet adhasson, s tanulmányainak annál nyugodtabban szentelhesse idejét, még saját aktív politikai működését is szűkebb térre szorította *Thuly*. A negyedik kötetnek megjelentése elé az eddigieknél is fokozottabb várakozással kell tehát tekintenünk; mert ha már az első három kötet is sokkal előbbre vitte a történetből való tudásunkat, kétségkívül még előbbre viszi a negyedik, melynek anyagát részint összekuszálták, részint elferdítették s a historiai igazságot gyakran igazán véka alá rejtették a régibb történetírók; míg az újabbak 30 év óta teljesen *Thuly* Kálmán föladatának tekintvén ennek a kornak tisztázását, s méltó alakban való bemutatását, jórészt nem is foglalkoztak vele.

—y.

Ἀθηνᾶ σύγγραμμια περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρίας. Ἀθῆνην ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Περρῆ. Az athenaei Tudományos Társulat — Akadémiájuk van, de akadémiusaik még nincsenek a görögöknek — melynek működési körébe az egyetemen előadott tudományok tartoznak, pár év óta egy Athena című közlőnyt ad ki, mint organumát a társulat által fölkarolt tudományoknak. Minthogy azonban e közlőny legnagyobbbrészt latin, de különösen hellen philologiai, jeles dolgozatokat tartalmaz, első sorban a philologiai könyvtárak számára ajánlható. Évenként négy füzetben jelenik meg, egy füzet legalább nyolcz ívre terjed; az évfolyam ára tizennyolcz drachma (k. b. hat forint), megrendelhető Barth és Hirst kiadóknál Athenaeben.

Az Athena és az Ἀρχεῖα τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης ἐκδιδόμενα ὑπὸ τοῦ Συλλόγου Κοραῆ. Ἀθῆνησιν ἐκ τοῦ τυπογραφείου Νικολάου Γ. Ἰγγλέση a legkiválóbb közlőnyei a görögországi hellen philológiának. Ez utóbbi organuma a Korais társaságnak, melynek feladata a mai görög nyelv tudományos feldolgozása. Valamint a Korais társaságban úgy közlőnyének kiadásában is vezérszerepet játszik Chatzidakis György, az athenaei egyetem tanára, ki az újabb hellen nyelvészethen első tekintély. Az „Archivum“ egyes füzeteinek megjelenése nincs bizonyos időhöz kötve, és egy évfolyam tizenkét drachmába (k. b. négy forintba) kerül; kapható Barth és Hirst kiadóknál vagy Beck könyvkereskedőnél Athenaeben.

P. V.

Különfélék.

Latin mondattani megjegyzések. A latin *accusativus exclamationis*, *genitivus exclamationis*, *genitivus pretii* és *genitivus criminis* mondatbeli használata csakis kihagyásos szerkezet alapján magyarázható, tehát az említett négy esetet úgynevezett *elliptikus eseteknek* kell tekintenünk, azaz olyanoknak, melyek mellől az a szó, melytől függ-